

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Кандидат: **Иван Димитријевић**

Тема: **Вербализација концепта части и поштења у српском језику**

<b>I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ</b>
1. Датум и орган који је именовао комисију 6. 11. 2015; Наставно-научно веће Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду
2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен: др Стана Ристић, научни саветник (2001); Институт за српски језик САНУ у Београду; председник комисије др Гордана Штрбац, доцент; ужа научна област: Српски језик и лингвистика (2010); Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду; члан др Гордана Штасни, ванредни професор; ужа научна област: Српски језик и лингвистика (2013); Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду; ментор
<b>II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ</b>
1. Име, име једног родитеља, презиме: Иван (Арса) Димитријевић
2. Датум рођења, општина, република: 25. маја 1974; Нови Сад, Република Србија
3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе: 8. 6. 2009; Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду; <i>Лична имена Срба у општини Табан XVIII века</i> ; лингвистика, лексикологија, ономастика;
4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука: филолошке науке
<b>III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:</b> <b>Вербализација концепта части и поштења у српском језику</b>
<b>IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:</b> Навести кратак садржај са назнаком броја страна поглавља, слика, шема, графикона и сл.
I. Увод: предмет и циљ рада (6); 1.1. Проблем концептуалне вредности лексема <i>част</i> и <i>поштење</i> у српском језику (6);
II. Схватања части и поштења од Антике до нашег доба (21); 2.1. Схватање части и поштења у Антици: предетичка епоха (22–26); 2.2. Схватање части и поштења у Антици: етичка епоха (26–31); 2.3. Схватање части и поштења у Средњем веку (31–36); 2.4. Схватање части и поштења у Новом веку (36–39); 2.4. Схватање части и поштења у Најновијем добу (39–45);
III. Извори (45); 3.1. Коришћене збирке пословица и изрека и њихов значај (45–51); 3.2. Проблем италијанске паремиологије (51–54);
IV. Анализа вербализације концепта поштења и части у српском језику (55–57);
V. Вербализација концепта поштења у српској паремиологији (57–60); 5.1. Поштење као морална врлина <i>по себи</i> (60); 5.1.1. Поштење као врлина са денотатом <i>поштен</i> (60–76); 5.1.2. Поштење као врлина са денотатом <i>добар</i> (76–87); 5.1.3. Поштење као врлина са денотатом <i>вредан</i> (87–89); 5.1.4. Поштење као врлина са денотатом <i>човечан</i> (89–100); 5.1.5. Поштење као врлина са денотатом <i>невин</i> (100–116); 5.1.6. Поштење као врлина са денотатом <i>неискварен</i> (116–119); 5.1.7. Поштење као врлина са денотатом <i>праведан</i> (119–126); 5.1.8. Поштење као врлина са денотатом <i>свет</i> (126–145); 5.1.9. Поштење као врлина са денотатом <i>богоугодан</i> (145–154); 5.1.10. Поштење као врлина са денотатом <i>доследан</i> (154–170); 5.1.11. Поштење као врлина са денотатом <i>чист</i> (170–188); 5.1.12. Поштење као врлина са денотатом <i>светао</i> (188–207); 5.1.13. Поштење као врлина са денотатом <i>мирисан</i> (207–211); 5.1.14. Поштење као врлина са денотатом <i>правичан</i> (211–229); 5.1.15. Поштење као врлина са денотатом <i>искрен</i> (229–243); 5.1.16. Поштење као врлина са денотатом <i>одговоран</i> (243–249); 5.1.17. Поштење као врлина са денотатом <i>душеван</i> (249–257); 5.1.18. Поштење као врлина са денотатом <i>свестан</i> (257–260); 5.2. Поштење као

узрочно-последични морални чин (260); 5.2.1.1. Поштење као последица *правоверности* (260–273); 5.2.1.2. Поштење као последица *смерности* (273–280); 5.2.2.1. Поштење као последица *самесвести* (280–290); 5.2.2.2. Поштење као последица *добронамерности* (290–305); 5.3. Поштење као елемент објективног расуђивања (305); 5.3.1. Поштење као услов *равноправности* (305–312); 5.3.2. Поштење као услов *објективности* (312–321); 5.3.3. Поштење као услов *меродавности* (321–333);

VI. Вербализација концепта части у српској паремиологији (333); 6.1. Част као награда у виду *дара* (333); 6.1.1. Част као дар и ударје уопштено (333–336); 6.1.2. Част као физички дар у *јелу* и *пићу* (336–343); 6.1.3. Част као морални дар у *образу* (343–344); 6.1.4. *Рука* као етичка спона између даваоца и примаоца дара (344); 6.1.4. Част као дар у облику *друштвеног положаја* (345–354); 6.2. Част као награда у виду *признања* (354); 6.2.1.1. Позитивно етичко поље части као признања (354–361); 6.2.1.2. Негативно етичко поље части као признања (361–368); 6.2.2.1. Персонификовано поље признања – *људи* (368–374); 6.2.2.2. Персонификовано поље признања – *животиње* (374–380); 6.2.2.3. Персонификовано поље признања – *лице* (380–394); 6.2.3.1. Чулно *визуелно* поље вербализације признања (394–402); 6.2.3.2. Чулно *аудитивно* поље вербализације признања (402–410); 6.2.4.1. Просторно значењско поље исказивања признања путем опозиције *изнад-испод* (410–420); 6.2.4.2. Просторно значењско поље исказивања признања путем опозиције *испред-иза* (420–423); 6.3. Част као обавеза у виду ауторитета (423); 6.3.1. Ауторитет у виду јемства, одржања дате речи (423–433); 6.3.2. Ауторитет у виду поноса, одбране од примљене увреде (433–439); 6.4. Част као обавеза у виду достојанства (439); 6.4.1. Достојанство као *самопожртвовање* (439–447); 6.4.2. Достојанство као *самопоштовање* (447–453); 6.4.3. Достојанство изражено преко негативног морала (453–456);

VII. Закључак (456–460);

VIII. Прилог (461–512);

IX. Литература (513–520);

## V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

У **уводном делу** рада мр Иван Димитријевић истиче специфичност истраживаног и анализираних предмета проучавања – језичка средства којима се исказује концепт части и поштења у српском језику, наглашавајући при томе неопходност примене интердисциплинарног приступа у којем коегзистирају и међусобно се допуњавају различити теоријски аспекти: аретолошки, лингвистички, паремиолошки, антрополошки, митолошки, историјски. Важну методолошку поставку кандидат истиче већ у уводном делу рада: прва истраживачка етапа посвећена је утврђивању денотативног опсега поменутих појмова, а затим следи анализа језичких средстава којима су ови концепти вербализовани. Заузимајући проблемски приступ при утврђивању концептуалне вредности лексема *част* и *поштење* у српском језику, Иван Димитријевић наводи да је први задатак утврдити што прецизније њихове семантичке границе, и поставити што чвршће основе за разликовање тих појмова од осталих сродних. На основу лексикографске обраде ових лексема у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* (РМС) стиче се утисак да се овим двама речима означава исти појам, те да оне у језику функционишу као синоними. Међутим, оне никако нису могле бити истозначне ни у настанку, ни током примене, како унутар строгог научног дискурса филозофије морала, тако и шире, наводи Димитријевић и додаје како је важно разумети чиниоце који ремете њихово јасније одређивање (превелико ослањање лексиколога на језичке показатеље – етимолошке, паремиолошке и фразеолошке; али су од значаја и утицај културолошког и семиотичког аспекта на поимање и дефинисање ових појмова).

На крају уводног дела јасно су дефинисани основни проблеми при изучавању вербализације појмова части и поштења у српском језику: 1) недостатак разрађених теорија о овим концептима, и 2) језичка неегзактност којом се ови појмови изражавају у нашим паремијама као најподеснијој грађи за њихово изучавање, уз истицање значаја културолошког и историјског контекста за разумевање и тумачење ових појмова.

У **другом делу** дисертације говори се о схватању појмова части и поштења од антике до нашег доба са аспекта филозофије морала. Уз сагледавање релевантне литературе из области историје етике, Димитријевић даје критички осврт у вези са филозофским поимањем ових концепата и даје пресек кључних постулата неопходних за даље анализе. Наиме, јазичка тумачења овог феномена имају упориште или се заснивају на филозофском поимању појмова части и поштења.

Начело *праведности* заступљено још у Хомеровим еповима постављено је за темељ друштва, а *правичност* и *стид* – појмови уско везани за поштење и част – за два основна стуба. Међутим, први познати етички систем изградио је Питагора. Његови следбеници саставили су табелу од десет основних супротстављених моралних појмова, од којих су десно-лево, мушко-женско, равно-савијено, светло-тамно, добро-зло и мирно-покретно, а донекле и парно-непарно и једно-много, семантичка поља унутар којих се врши и вербализација поштења и части у нашим народним паремијама.

Проблемима етичке природе и њиховом расветљавању у етичкој епоси највећи допринос дали су

софисти за које важи да су утемељили етику као дисциплину, као и да су поставили кључни проблем етике: јесу ли добро и зло, па отуд и поштење односно част, појаве чије узроке ваља тражити ван човека или унутар њега. Сократ доноси преокрет у хеленско поимање поштења и части. Услед промењеног схватања морала *самодовољност* постаје за сократовце врхунска морална вредност. Са Аристотелом хеленска филозофија морала доживљава не само врхунац, него и суштински свршетак: апстрактни космополитизам епикурејаца, скептичара и стоичара који је уследио, већ је јасна припрема етичког тла за хришћански обрт.

Средњовековна филозофија морала *поштење* неизоставно повезује са Богом: човек је поштен онолико колико следи Божје законе и обрнуто. Са друге стране, како је и Ђурић приметио, *част* схватана код старих Грка као пратиља одлике и заслуге, вредност у виду угледа којом појединац због тих одлика и заслуга бива награђен од друштва, у теолошком схватању постаје тек одраз грешне сујете (1976: 49). У нашим паремијама о поштењу могу се уочити одрази ових етичких постулата, посебно се то односи на ову врлину схваћену кроз узрочно-последично делање.

Нововековна етика не представља потпуни раскид са средњовековном. Пре би се могло говорити о континуитету, са извесним специфичностима које у поимање морала и моралних вредности доноси просветитељство почетком XVIII столећа. Просветитељска етика центар своје пажње пребацује на појединца, који је у потпуности схваћен као друштвено биће и чији је морал условљен средином којој припада. Моралност се у овом периоду изједначава са *истинољубивошћу*, која постаје најважнија врлина. Наизглед је нововековна етика врло присутна у српским народним пословицама и изрекама: и оне неретко истичу истинољубивост као вид поштења, важност заједништва и природни морал наспрам правно-политичког. Ипак, сва та подударана пре ваља тумачити као наглашавање моралних врлина и вредности за које је један поробљени народ био ускраћен под окупацијом, него као утицај развијеног савременог етичког мишљења, наглашава Димитријевић.

Пратећи развој етичке мисли у делима филозофа који су доминирали филозофском науком новог доба истакнута су кључна места која се тичу поимања морала од Канта, преко Хегела, који је врлину изместио из индивидуалне етике у политичку сферу и учинио зависном од спољашњих, ванетичких услова, до Кјеркегора, који је сматрао да је морални пропис субјективан и Шопенхауера, који је моралну исправност, па и честитост, везивао за очишћење од сваког Ја, што представља идеал негеоистичке самилости. Повратак индивидуалном схватању поштења и части понудио је Ниче, позивајући се на човеке моралне корене. Код Ничеа би атрибут *частан* можда најпре требало поистовећивати са супериорношћу човека који је превладао своје слабости изазване буржоаско-хришћанско-грађанским наслеђем, а *поштен* са оним који ту надмоћ испољава индивидуалним стваралаштвом (генијем), закључује Димитријевић.

На основу историјског прегледа поимања морала, моралних вредности и у оквиру њих поштења и части, Димитријевић издваја основне проблеме везане за схватање ових врлина у различитим друштвеним заједницама и учењима најзначајнијих филозофа од антике до савремене филозофије. Иако постоје различита схватања *поштења* и *части*, Димитријевић истиче заједничку компоненту свих наведених етичких мишљења, а то је став да су част и поштење нешто што је човеку схватљиво, мерљиво, одредљиво, али недоумицу представља она вредност према којој се ове врлине одређују као такве, за којом су трагали како етичари тако и ствараоци народних умотворина.

\*

Овај део дисертације веома је важан будући да се на основу увида у филозофско поимања концепата поштења и части изводе параметри који у семантичком смислу ограничавају односно прецизирају њихов појмовни домен. У том смислу важно је издвајање заједничког елемента представљених етичких теорија – доживљај поштења као поштовања одређених правила, писаних или неписаних, урођених или наметнутих, а части као својеврсног признања за то поштовање. Но, с развојем писмености и законодавства та подела је све више почела да се преусмерава на ону да је поштење исто што и поштовање писаног закона, док је част поштовање оног неписаног, доводећи каткад до истозначности ова два појма, закључује Димитријевић.

У **трећем делу** дисертације представљени су извори из којих је ексерпирана грађа за истраживање начина на који се варбализују концепти части и поштења у српском језику – *Српске народне пословице* Вука Стефановића Караџића и двотомни зборник *Српске народне изреке* Ђоке Стојичића (2006); *Фразеолошки рјечник хрватскога или српског језика* Јосипа Матеша (1982). Димитријевић истиче вредност одабраних извора, наводећи да је Вук до пословичке грађе дошао претежно „теренским” радом, чувши знатан део пословица и изрека на самом њиховом изворишту, од људи из народа. Караџићева тумачења (толкованија) пословица откривају начин на који се до таквих објашњења дошло, што је изузетно важно за ово истраживање, будући да се усмене форме овога типа могу схватити на више начина. Од посебних предности овде коришћеног петог издања Вукове збирке, које садржи 6920 паремија, ваља истаћи напомене о изворима из којих је Караџић преузимао пословице.

У Стојичићевом двотомном зборнику има 27.356 наших народних изрека. Аутор ове збирке је први издвојио изреке као посебну врсту наше усмене књижевности, нагласивши да оне нису истоветне с пословицама, при чему даје теоријска објашњења у вези са изрекама, наглашавајући њихове специфичности

у односу на пословице. Још обимнију грађу нуди Матешихев фразеолошки речник, који садржи више од 30.000 натукница.

\*

Жанровско разликовање пословица и изрека представља важно књижевнотеоријско питање, али оно, и поред Сточићевог настојања, није до краја решено. Од значаја је закључак да су паремије чиниле вероватно једини вид антрополошке социјалне етике код Срба, те да њихов језик представља паралелни начин споразумевања у нашем народу, инструмент комуницирања с поруком чију примарну информацију слушалац мора „превести” на језик којим иначе говори.

Будући да је овај рад првобитно замишљен као контрастивна студија на српском и италијанском пословичком корпусу, Димитријевић наводи разлоге због којих је овакав тип истраживања веома отежан. Наиме, тешко је дефинисати грађу за упоредно проучавање овог типа, и једино исправно решење било би пробрати, на пример, пијемонтешке изреке из обиља италијанских. За тако нешто је, међутим, нужно одлично познавање историјских, друштвених, економских и осталих прилика у дотичној покрајини, укратко, њеног општег духа, а то је задатак који превазилази оквири једне овакве студије.

**Четврто поглавље** посвећено је анализи вербализације концепта поштења и части у српском језику, уз сагледавање проблема на којима анализа ових појмова треба да се заснива – правац истраживања и форма језичких јединица које припадају овом појмовном домену.

\*

Димитријевић наводи разлоге због којих класификација наших народних изрека и пословица о поменутих етичким концептима није једноставна, и то је посебан допринос ове тезе јер се директно повезује са методологијом изучавања сличних језичких конструкција из сродних појмовних домена. Издвојени проблеми разврстани су и тумачени у пет група – 1) недовољна одређеност ознака под које би требало разврстати српске паремије и фраземе о части и поштењу; 2) наше паремиолошке творевине неретко упућују на више од једног значења; 3) две пословице или изреке, иако имају и исту ознаку и исту денотацију поштења или части (на пример, ознаку *прав* са денотацијом *правичности*), могу по смислу толико разликовати да напоследку делују неспојиво јер су сакупљене и објављене онда кад су већ чиниле скуп етичких идеја из најразличитијих периода историје; 4) примери код којих нема двосмислености не изражавају сви у једнаком степену дато значење; 5) многе од тих паремија имају у саставу речи које је на основу религије или митологије и те како могуће повезати с поштењем то јест чашћу, но велико је питање да ли су примаоци и преносиоци тих умотворина били свесни овог наслеђа старине. Јер, без такве свести и паремиолошка творевина стиче потпуно другачије обележје. Димитријевић изводи основне критеријуме на основу којих је спроведена анализа и класификација одабраних јединица, и то на основу денотата, а не ознаке; семантике појма који се описује, а не речи којом се ово описивање врши.

У **петом поглављу** представљена је анализа вербализације концепта *поштења* у српској паремиологији. Димитријевић сматра да се семантичка подела наших народних пословица и изрека о поштењу понајбоље може извести полазећи од класификације са етичког становишта, тј. у зависности од тога на коју од следеће три недоумице настоје да пруже одговор: 1) у чему се састоји људско поштење, односно шта је то што некога чини поштеним; 2) да ли је човек поштен по природи или то постаје захваљујући својим поступцима; 3) може ли човек поступати апсолутно поштено.

Већина наших пословица груписана је око првог питања. Такве умотворине посматрају *поштење* као појам, начин делања, а најчешће као особину која уско кореспондира са другим особинама, попут *праведности*, *правичности*, *доброте*, *доследности*, *истинољубља*, *неискварености*, *невиности*, *човечности*, *светости*, *несебичности*, *одговорности*, *богоугодности* и сл. Пословице које се односе на други истакнути проблем у најдиректнијој су вези са средњовековном хришћанском етиком и могу се суштински поделити у свега две подгрупе, сходно томе да ли посматрају човека као пасивног наследника првобитног грешника Адама, или пак као самоактивног добротинитеља, те *поштење* припада парадигми коју чине сродни појмови *правоверност* и *смерност*, односно *самосвест* и *добронамерност*. Трећу групу наших пословица и изрека о поштењу чине оне које се баве питањем актуелним још од доба софиста односно Протагоре: да ли је човек у стању да расуђује исправно. У овом случају поштење се понајвише схвата управо као *непристрасност*, *објективност* – *правичност*.

Представљена типологија пословица и изрека које садрже концепт поштења представља основу за даљу анализу на основу јасно издвојена три критеријума.

Према првом критеријуму поштење се поима као морална врлина *по себи*, што поред денотата *поштен* и његовог опозита *непоштен* (*Он свој хлеб поштено зарађује; Само поштено, па ко кога превари*) обухвата и следеће денотате, такође, са њихвим опозитима, и тако развија веома истанчану семантичку скалу ужих концепата који кореспондирају са појмом *поштен*:

- **добар** (*Добро се само хвали; Зао горег побратио*);
- **вредан** (*Он је једно велико ништа*);
- **човечан** (*Човек и по; Нема у њему људскости колико у самару свиле*);
- **невин** (*Чисто као девојачка суза; Лепотиште на буњиште, а добриште на огњиште*);
- **неискварен** (*Прав је ко дете у колевци*);

- **праведан** (*Човек без вере – човек без мере; грешан код Бога и људи*);
- **свет** (*У кога је Бог, у тога је и стид; Не боји се ни Бога ни анђела*);
- **богоугодан** (*боља је и празна торба, неголи враг у њој; Добио власт, изгубио душу*);
- **доследан** (*Вук длаку мијења, али ћуди никада; Шарен испод коже*);
- **чист** (*Ни сит, ни чист; Чиста савест – миран сан; Није чист грош*);
- **светао** (*У мраку се види ко светли; Црн као црни враг*);
- **мирисан** (*Поклонити труду јабуку; Ћути ко ђубре у трави*);
- **правичан** (*Ја право, ја никако; Ако је димњак накриво, управо дим улази*);
- **искрен** (*Гледа истини у очи; Зажмуриши пред истиноми*);
- **одговоран** (*Дуг неплаћен грјех неопроштен; Поштен ко трговачка књига вересије*);
- **душеван** (*Бе је образ, ту је и душа; У поганом телу и душа погана*);
- **свестан** (*Луд је ко мисли да му други зло не мисли; О злу мудри, а о добру луди*).

На основу другог издвојеног критеријума *поштење* се тумачи као узрочно-последични морални чин при чему доминира схватање поштење као последице **правоверности** (*Каква исповијест онаква и молитва; Ако је корен свети, свете су и гране; Од зла кота много накота*); **смерности** (*Мимо Бога ништа не чини; Боље се и од по пута вратити, него рђавим до краја ићи*), **самосвести** (*Јесте грех, али није да се не може окајати; Људи су густо посејани, али ретко ничу*) и **добронамерности** (*Шта ко чини, све себи чини; Ко добро чини, неће се кајати; Воли да учини доброако га то не кошта*).

Према трећем критеријуму *поштење* се одређује као елемент објективног расуђивања, и то као услов **равноправности** (*Ако кантар не ваља, буди ти како ваља; На свом кантару, врабац – кило и по*), **објективности** (*Судија је Бог, а судице варалице; Ваља чути и друго звоно*) и **меродавности** (*Кадија те тужи, кадија ти суди; Чија сила тога и правда*).

\*

Димитријевић примењује доследан методолошки приступ у аналитичком приступу издвојеним ужим семантичким групама које су у вези са концептом поштења. Након разматрања повезаности проблема са одређеном етичком теоријом, те прегледа ексцерпираних грађе из одабраних извора на структурном и значењском плану, и коментара семантичке, етимолошке, етнолингвистичке природе и др. Свака паремија посведочена у изворима представљена је на доследан начин, што је такође вредност овога рада. Након сваке целине даје табеларни преглед ексцерпираних јединица које су организоване по принципу семантичког гнезда. Истовремено се истичу лексички и парадигматски односи међу јединицама потврђеним у одређеној групи пословица, као у следећем примеру:

атрибути (хомологни)	поштен, прав, невин, стечен
атрибути (антонимски)	(иронично) поштен, непоштен, неваљао, ружан, туђ, обер, велик, отет
nomina attributiva (хомологне)	поштење, рад, зној (лица свог), част, морал, дело
nomina attributiva (антонимске)	грехота, рђа
корелативи хомологне именичке ознаке	вечера, хлеб, камен
корелативи антонимске именичке ознаке	полиција, жандар, суд, бог, вешала, робија, колац, блато, уже
nomina agentis (хомологни)	десет прстију, деца
nomina agentis (антонимски)	лупеж, јајара, лопов, свиња, секира, чопор, подлац, гад
глаголске ознаке (позитивне)	зарађивати (и зарадити), радити, живети, стицати, давати
глаголске ознаке (негативне)	плакати, (не) знати, преварити, (у)красти, напасти се, ухватити
остале лексеме	пазух, невоља, власт, чорба

Појам поштења се у овој основној и значењски најмање маркираној подврсти српских паремија углавном означава придевом *поштен* (и именицом *поштење*, те прилогом *поштено*). Ипак, примера вербализације те семантике без какве додатне конотације има свега четири (и сви су из друге књиге Стојичићеве збирке):

*Не зна Пера (или неко друго име), него поштено.  
 Не пати од поштења.  
 Не смета му поштење.  
 Поштен до кости.*

Када је могућа другачија интерпретација пословичног израза, Димитријевић наводи тумачења етнолингвистичког типа. Тако, на пример, синтагме *до кости* не значи ино него „до смрти, до краја (живота)“ (тј. у овде „поштен до смрти“, „поштен до крајности“), с обзиром на то да *кости* у нашим веровањима указују на посмртне остатке човека, дакле на покојника и најзад на – смрт.

На крају овог поглавља наводе се статистички подаци о језичким средствима којима је вербализован концепт *поштења* у српском језику. Од 1681 паремије с овим значењем, оно је 75 пута (4,46%) вербализовано именицом *поштење*, придевом *поштен* и прилогом *поштено*. Најбројније су пословице које поштење посматрају као врлину *по себи* (1184), па оне које ову крепост описују каузално (346), док најмање паремиолошких творевина поштење третира као елемент објективног суда (151). Другим речима, наш је народ најчешће поимао поштење као особину својствену људима, затим као одлику коју они могу стећи, а најређе као црту која им не приличи (објективност).

Лексички гледано, најбогатије су пословице и изреке које поштење дефинишу као врлину *по себи*, не само због многобројности: оне неретко садрже, као најлакши вид описа апстрактног појма какав је поштење, поређење с конкретним концептом (уп. *поштен ко дете; иде ко нечастив; чист као анђео* итд.), па је ту и највише *nomina attributiva, nomina agentis*, корелатива, атрибута и глагола с наведеним етичким денотатом. Паремије првог типа имају и највише симбола, махом митологема, али и оних који не чувају обавезно митске мотиве у језичком знаку, пошто се добар број ужих денотата поштења као врлине по себи (правичност, чистота, светлост, мирисност, каткад и друге) темељи на чулним асоцијацијама. Управо је „чулно мишљење“ један од разлога што су симболи чешћи у првом типу наших пословица и изрека о поштењу: оно се баш темељи на асоцирању, упућивању на симбол, за разлику од сазнајног мишљења, на којем почивају узрочно-последични однос присутан у другом типу, те расуђивање као главна ставка у трећем.

**Шесто поглавље** посвећено је тумачењу језичких јединица којима се вербализује концепт части, појам који се у историји етике, уопштено узев, схватао као *награда* за поштено делање, својеврсна последица поштења, вредност чији је узрок у суштини већ познат. У пословицама се награда схватала: 1. као симболички *дар* поштеном појединцу од стране друштва или друге индивидуе, приказан преко духовне или материјалне вредности; 2. као *признање друштва* поштеној особи у духовном домену (углед, слава, признање); 3. као обавеза друштва према поштеној јединки у по њу тешкој ситуацији (обавеза колектива да поштује њен привилеговани положај); и 4. као обавеза поштене јединке према друштву у по њега тешкој ситуацији (испољена самопожртвовањем и самопоштовањем), наводи Димитријевић и додаје да се прва два схватања части могу одредити као награда, а друга два као обавеза.

Прво од тих схватања је, дакле, о части као дару, које се диференцира на уопштено поимање части као дара и ударја. Ово схватање потиче од самих почетака метафизичке филозофије морала, везане за молбе (молитве) Богу да молиоцу дарује правду, којем човек заузврат мора дати нешто једнако вредно – ударје (*Сваки дар иште ударје; Твоја јабука неће погинути*). Част се у српским пословицама схвата и као физички дар у јелу и пићу (*Како туђу kokoш изијеш одмах своју за ногу вежи; Како кому напијеш онако ће ти и отпиту*), а само по изузетку као морални дар у образу (*дошао са образом*); даља анализа усмерена је на симболично тумачење *руке* као етичке споне између даваоца и примаоца дара (*из његове руке и сирће је слатко; из његове руке и шећер је горак*). У српским пословицама заступљен је концепт части као дар у виду друштвеног положаја (*Није сојевић, већ коритовић; Ко ме је више дато, од њега се више и тражи*).

У другом схватању части као награда у виду *признања* најпре се разматра с једне стране, позитивно етичко поље части као вид друштвеног признања (*Главу за част, а част ни за главу; Част своју прво чувај од себе, па од другог*) и са друге стране, приказане су паремије у којима се истиче одсуство признања (*Неће имати ко свећу да му запали; Није за дик*). На крају, постоје и паремије у којима признање унапред није маркирано ни етички позитивно ни етички негативно: оно је тек стање у којем ће поседник угледа окрити своју стварну моралност (*Дај му власт да му видиш част*). Један од пододељка у оквиру овог поглавља посвећен је језичким јединицама којима се вербализују *срамота* и *брука* као негативно етичко поље части као признања (*Где је стида, ту је и поштења; ко изгуби срам људски, изгуби и страх Божиј; Брука неће у говеда, но у људе*).

У многим нашим паремијама част се као признање конкретизује и изражава преко: а) **признате индивидуе**, са позитивном (*Поштуј старијег и тебе ће млађи*) односно негативном конотацијом (*Мајке би се одрекао да то постигне*); б) **животиње**, и то као одсуство части као признања (*Магарац је магарац, ма имао и златан покровца; Позајмио је образ од прасице; Безобразан као пашиче*); в) **лица, образа** (*За образ даћу сва што, а образа (не дам) ни за што; Гори му образ ко мокра поњава*).

У наредна два потпоглавља обрађене су пословице у којима се концепт части конкретизује кроз **визуелни** (*Тако се по рђи не познавао; Спрати љагу са свог имена; Показао се у правом светлу*) и

**аудитивни** доживљај признања (*Бољи је добар глас него златан пџс; Зао глас сџм иде по свету*). Даљом анализом обухваћене су паремије у којима је заступљено просторно поље исказивања признања односно части, и то путем опозиција: а) **изнад-испод** (*Са брегова најчистији ветар дува; Бацити образ под ноге*) и **испред-иза** (*Вуче се реп за њим; Траг му се познаје по злу гласу и црну образу*).

У оквиру овог поглавља налази се и део посвећен части као обавези у виду *ауторитета*, појма којим се најјаче наглашава индивидуални аспект ове врлине, а која се даље диференцира на: а) схватање ауторитета у виду **јемства**, одржања дате речи (*кумства ми и образа ми, овога ми крста којим се крстим*); **обећања** (*Боље је не обрећи него ријеч не држати; Држи реч као решето воду*) и б) схватање ауторитета у виду **поноса**, тј. угрожене части (*од сабље рана зарасте, а од речи никад*).

Ово поглавље завршава се анализом пословица у којима је достојанство као вид части реализовано у смислу: а) **самопожртвовања**, и то оних које позитивно сагледавају храброст (*Боље се с јунаком бити него с рђом љубити*) и оних које негативно посматрају кукавичлук (*У стиду поштење, а у страху јунаштво губи се*); б) **самопоштовања** (*Ко хоће да га други људи поштују, ваља најперије сџм да се поштује*); в) преко **негативног морала** (*Мало је срамота, ал' је чиста работа*).

\*

Част јесте морални појам формиран као последица поштења, а оквир у којем се та етичка вредност испољава у српским паремијама чини институција измене дарова. Наспрам паремија о поштењу, ове о части су мање бројне (има их укупно 869, од тога 117 о части као дару, 547 о части као признању, 110 о части као ауторитету и 95 о части као достојанству), али и мање језички разноврсне. Морални појам се овде углавном исказује лексички. Семантички гледано, пословице и изреке о части одређеније су од оних о поштењу, јер овде нема примера са двоструким значењем унутар истог концепта, констатује Димитријевић.

У **седмом поглављу** је закључак у коме се из промењене перспективе сагледавају резултати истраживања и износе резултати кључних елемената анализе. Полазећи од статистичких показатеља, Димитријевић још једном проблематизује начин вербализације ових веома сложених концепата у српском језику и истиче разлоге флексибилне концептуализације поштења и части у нашој народској моралности, оваплоћеној српским пословицама и изрекама, као и разлоге њихове лексичке разноврсности (културолошке, друштвене, историјске и др.).

У **осмом поглављу** налази се вредан је прилог, који садржи све српске пословице и изреке обухваћене корпусом и посведочене у одабраним изворима. Први део прилога садржи паремије у којима је вербализован концепт *поштења*, организован по принципу семантичког гнезда. На исти начин представљене су српске народне пословице и изреке у другом делу прилога који је посвећен вербализацији концепта *части*.

На крају дисертације у **деветом поглављу** налази се попис литературе која је у раду и коришћена. Литература је релевантна за одабрани предмет истраживања и оухвата 113 јединица на српском, те стране литературе преведене на српски језик и литературе на италијанском, немачком и енглеском језику. После захвалнице, следи садржај.

**VI** Списак научних и стручних радова који су објављени или прихваћени за објављивање на основу резултата истраживања у оквиру рада на докторској дисертацији

**уз напомену:**

Таксативно навести називе радова, где и када су објављени. У случају радова прихваћених за објављивање, таксативно навести називе радова, где и када ће бити објављени и приложити потврду о томе.

Димитријевић, Иван, Једна могућа семантизација антропонима *Марко* и *Андреј* као прилог објашњењу улоге историјског Марка Краљевића у српској традицији, Стил, Београд 2010, бр. 9, 375–390.

Димитријевић, Иван, Једна појава слова *ј* у српским нецрквеним ћириличким списима из средине XVIII века, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, Нови Сад 2010, бр. 53/2, 49–61.

*Збирка српске уметничке анонимне књижевности*, Прометеј, Нови Сад (Нови Сад : Тиски цвет) 2013, 606с. (приређивач Иван Димитријевић)

Лука Горголини, *Проклети са Азинаре*, Прометеј, Нови Сад (Београд : Радио-телевизија Србије) 2014, 252с. (превео Иван Димитријевић)

<p><b>VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА</b></p> <p>Закључци односно резултати спроведеног истраживања вишеструко су релевантни. Истраживање је јасно потврдило нужност интердисциплинарног приступа у одређењу самог предмета – вербализација концепта части и поштења у српском језику, из чега је јасно видљива корисност укрштања различитих теоријско-методолошких приступа, у првом реду етичких (филозофија морала), друштвеноисторијских, етнолингвистичких, те семантичких, лексиколошких и граматичких приступа. Доследно примењени проседеи у анализи примера су узорни и применљиви и у истраживањима сродних тематских јединица у српском језику, али и у сродним словенским језицима с обзиром на сличан културноисторијски и језички контекст.</p> <p>Најважнији допринос овог истраживања односи се на вешто формулисане семантичке параметре у вези са одређивањем појмовних вредности поштења и части и на основу издвојених критеријума добро организоване типологије којима се обухватају појмови који кореспондирају са појмовима поштења и части.</p>
<p><b>VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА</b></p> <p><b>НАПОМЕНА:</b> Експлицитно навести позитивну или негативну оцену начина приказа и тумачења резултата истраживања.</p> <p>Прикази и тумачење резултата су детаљни и свеобухватни, изведени са различитих теоријско-методолошких становишта, на основу критичког приступа релевантној литератури.</p>
<p><b>IX КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:</b></p> <p><b>НАПОМЕНА:</b> Експлицитно навести да ли дисертација јесте или није написана у складу са наведеним образложењем, као и да ли она садржи или не садржи све битне елементе. Дати јасне, прецизне и концизне одговоре на 3. и 4. питање.</p>
<p>1. Да ли је дисертација написана у складу са образложењем наведеним у пријави теме <b>ДА</b></p>
<p>2. Да ли дисертација садржи све битне елементе <b>ДА</b></p>
<p>3. По чему је дисертација оригиналан допринос науци</p> <p>Дисертација оригиналан допринос науци:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>– по предмету и циљу истраживања: испитивање начина вербализације концепата части и поштења у српском језику на примерима народних пословица и изрека забележеним у Вуковим збиркама и у Стојичићевој збирци српских народних изрека.</li> <li>– по интердисциплинарном теоријско-методолошком оквиру и његовој доследној примени у анализи примера;</li> <li>– по применљивости датих аналитичких процедура у интерпретацији сродних концепата и њиховој могућности примене у компаративним истраживањима, у првом реду у сродним словенским језицима;</li> </ul>
<p>4. Недостаци дисертације и њихов утицај на резултат истраживања</p> <p>Дисертација нема недостатака који би значајно утицали на резултат истраживања.</p>
<p><b>X ПРЕДЛОГ:</b></p> <p>На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже:</p>
<ul style="list-style-type: none"> <li>- да се докторска дисертација прихвати, а кандидату <b>мр Ивану Димитријевићу одобри одбрана</b></li> <li>- да се докторска дисертација враћа кандидату на дораду (да се допуни, односно измени) или</li> <li>- да се докторска дисертација одбија</li> <li>-</li> </ul>

## ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

\_\_\_\_\_

др Стана Ристић, научни саветник

\_\_\_\_\_

др Гордана Штрбац, доцент

\_\_\_\_\_

др Гордана Штасни, ванредни професор

НАПОМЕНА: Члан комисије који не жели да потпише извештај јер се не слаже са мишљењем већине чланова комисије, дужан је да унесе у извештај образложење, односно разлоге због којих не жели да потпише извештај.